

SLAVII PE TERITORIUL R.P.R. ÎN LUMINA DOCUMENTELOR ARHEOLOGICE*

După cum este îndeobște știut, informațiile care pot fi scoase din izvoarele istorice scrise ne arată că o pătrundere și o așezare în masă a slavilor pe teritoriul țării noastre nu a fost posibilă decît începînd din a doua jumătate a veacului VI e.n. Trebuie menționat totodată că acele știri se referă la regiunile de sud și de răsărit ale țării noastre.

Pe de altă parte, cercetările efectuate în ultimii 20 de ani asupra materialelor arheologice din epoca și din regiunile în care s-a produs cea mai timpurie răspîndire a slavilor au reușit să identifice aspectul cel mai vechi al culturii materiale slave din perioada expansiunii acestei populații. Nu este locul aici pentru o trecere în revistă, oricît de sumară, a acestor cercetări arheologice: trebuie menționată totuși lucrarea lui Ivan Borkovský din 1940¹, prin care s-a realizat identificarea ceramicii slave de tip Praga, precum și lucrările lui Joachim Werner² și Boris Ribacov³ din 1950 și 1953, datorită cărora un grup important dintre fibulele așa-numite digitate au putut fi atribuite culturii slave timpurii.

După cum se vede, premisele unei abordări pe plan arheologic a prezenței și vietuirii slavilor pe teritoriul patriei noastre au luat naștere relativ recent. Acest fapt explică de ce o serie de încercări mai vechi de a se trata și arheologic problema în discuție nu mai prezintă astăzi decît un interes restrîns. Acesta este cazul cu lucrarea lui C. Daicoviciu din 1944⁴, care, sintetizînd cunoștințele de pînă atunci în această materie și

* Textul de față reproduce, cu foarte mici modificări, conținutul unei comunicări citite la 27 decembrie 1958 în cadrul Seminarului romîno-sovietic, ținut la Academia R.P.R. din București.

¹ Dr. Ivan Borkovský, *Starostovanská Keramika ve stredni Evropě. Studie počatku slovanské kultury (Die altslavische Keramik in Mitteleuropa. Ein Beitrag zu den Anfängen der slavischen Kultur)*, Praga, 1940.

² Joachim Werner, *Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts*, în *Reinecke Festschrift*, Mainz, 1950, p. 150—172.

³ B. A. Ribakov, *Древние русы*, în SA, XVII, 1953, p. 22 și urm., în special p. 50 și urm.

⁴ *Bemerkungen zur Frage der „slavischen“ Bodenfunde aus Dazien*, în AISC, IV, 1941—1943 (1944), p. 180—185.

formulînd și unele idei în esență juste, încheia de fapt o epocă în cercetarea acestei probleme la noi, fără a fi putut reuși să dea, în afară de un sumar istoric al problematicii, nici o indicație precisă și documentată cu privire la arheologia slavă pe teritoriul țării noastre. Mai informată și punînd la contribuție cunoștințele acumulate între timp cu privire la evoluția ceramicii slave, lucrarea lui Kurt Horedt din 1951 cu privire la ceramica slavă din Transilvania¹ a putut aduce unele clarificări și pune o serie de probleme, pe care de abia cercetarea ulterioară a avut sau va avea a le rectifica, completa și preciza. În sfîrșit, lucrările tipărite de la 1956 încoace de către Maria Chișvasi-Comșa, cu privire la aceeași problemă a ceramicii slave de pe teritoriul țării noastre, reprezintă încercări repetate și demne de discutat de a pune ordine în domeniul acesta încă nelămurit în multe privințe².

În lumina precizărilor arheologice intervenite în legătură cu cea mai veche moștenire de cultură materială a slavilor din aria lor de expansiune în veacurile VI--VII e. n. pe care le-am amintit mai sus, clasarea celor mai vechi monumente slave de pe teritoriul R.P. Romîne întîmpină astăzi considerabil mai puține greutăți ca pînă acum. Astfel, o serie întregă de fibule digitate de tip slav, descoperite în mod întîmplător și fără a li se cunoaște contextul, au putut fi semnalate încă de Joachim Werner, a cărui statistică întocmită mai demult poate fi completată astăzi cu noi descoperiri intervenite între timp³. Aceste fibule sînt răspîndite mai frecvent în Muntenia, Oltenia și Banat fiind accentuat mai rar documentate în podișul Transilvaniei. Cu o excepție pe care o vom discuta imediat, ele lipsesc deocamdată din Moldova. Dacă ținem seama de împrejurarea că aceste fibule aparțin, luate în ansamblu, sfîrșitului secolului VI și mai ales veacului al VII-lea al e.n., răspîndirea lor schițată mai sus nu poate să nu fie semnificativă, chiar dacă am admite că viitoarea descoperiri ar putea să o modifice într-o oarecare măsură. Aglomerarea în cîmpia Dunării de jos a acestor monumente slave timpurii se detașează de pe acum ca un fapt arheologic bine conturat. Și ni se pare că nu este o întîmplare că tocmai în preajma acestei arii, la Sărata Monteoru, s-a descoperit și cercetat cel mai mare cimitir slav arhaic cunoscut pînă astăzi în toată aria de răspîndire a slavilor și că în acest cimitir laolaltă cu ceramica de tip general Praga, a ieșit la iveală un număr important de fibule digitate slave. În

¹ SCIV, II, 2, 1951, p. 179—218.

² M. Chișvasi, *Ранняя средневековая керамика на территории Румынской Народной Республики VI — XII вв.*, Moscova, 1956; M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI—XII*, în SCIV, VIII, 1—4, 1957, p. 267—289; idem, *Slavii de răsărit pe teritoriul R.P.R. și pătrunderea elementului romanic în Moldova, pe baza datelor arheologice*, în SCIV, IX, 1, 1958, p. 73—84.

³ Se pot aminti, din valea Dunării piesele inedite de la Căscioarele, Orlea și Vrîtopul, iar din Transilvania, exemplarul de la Războeni-Feldioara, (SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 675 cu fig. 15/5) și fragmentul, fără loc de găsire știut, din Muzeul Cluj (K. Horedt, *op. cit.*, aici, la p. 53, n. 1, p. 91, fig. 28/5, cf. p. 93). La toate acestea se mai adaugă cele 13 fibule întregi și fragmentare din această categorie (fără a mai vorbi de cazurile în care s-au găsit numai acele unor astfel de piese), descoperite în cimitirul slav din sec. VII e.n. de la Sărata Monteoru. Unele din ele au fost reproduse în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 510, fig. 11/2—3; *Materiale*, IV, 1957, p. 190, fig. 1/1; *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 291, pl. 1/7.

aceiași sens semnificativă este și împrejurarea că pînă în momentul de față singurul loc în care s-au mai găsit, la nordul Dunării de jos, morminte slave din secolul VII e.n. cu același ritual arhaic ca la Sărata Monteoru, este Balta Verde pe Dunărea olteană. Menționez imediat că unul din cele două morminte cercetate de D. Berciu la Balta Verde este datat cu destul de mare precizie spre sfîrșitul veacului VII e.n., prin fragmentul unei catarame bizantine de bronz¹.

La împrejurările amintite pînă acum se adaugă mai departe aceea că pînă în momentul de față nu se cunoaște din cuprinsul Transilvaniei propriu-zise absolut nici un reprezentant al ceramicii de tip Praga și nici un mormînt cu ritual arhaic de tipul Monteoru — Balta Verde. Descoperirile întîmplătoare mai vechi de la Tîrgul Săcuiesc păstrate în Muzeul Sf. Gheorghe și interpretate în mod repetat de Maria Chișvasi-Comșa ca aparținînd în parte grupului Luka-Raikovețkaia și în parte grupului Praga (un vas) nu pot fi clasate în acest sens, așa cum arată un examen atent al lor².

O situație în multe privințe asemănătoare cu cea constatată pentru Transilvania ni se înfățișează în lumina documentării noastre actuale și în Moldova. După cum am amintit deja, fibule digitate de tip slav nu au ieșit la iveală pînă în prezent în această provincie. Este frapantă de asemenea absența în această arie, relativ bine cercetată, a ceramicii de tip Praga și a mormintelor slave arhaice. Nu putem ști încă în ce măsură această situație este doar întîmplătoare și în caz că da, dacă pentru întreaga provincie. Fapt este că pe de o parte la Suceava la punctul numit „Șipot” Mircea Matei a putut să identifice resturile unei locuințe în care a descoperit o ceramică de caracter foarte frapant Praga³. Pe de altă parte, în cuprinsul orașului Iași, la locul numit „Crucea lui Ferentz”, s-a descoperit în condiții necunoscute și izolat o fibulă digitată din bronz⁴, care, în ciuda unor aparente caractere tipologice vechi, aparține unei vremi destul de tîrziu (cel mai devreme sfîrșitul veacului VI e.n.) și face parte, după Werner, din seria a II-a a fibulelor digitate slave, fiind unul din exemplarele acestei serii cel mai apropiat de prototipurile din Crimeea și de la Niprul Mijlociu. Aceste descoperiri ne documentează așadar pentru regiunile respective, după cum se vede pînă acum, în chip cu totul sporadic, o pătrundere timpurie a

¹ Mormintele de la Balta Verde au fost publicate de D. și I. Berciu în *BCMI*, XXX, 1937, p. 79—82; apoi de D. Berciu în *Arheologia Preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 235—238 cu fig. 293—294 și în sfîrșit de D. Berciu și Eug. Comșa, în *Materiale*, II, 1956, p. 403—405.

² În 1907, cu prilejul construirii căii ferate către Brețcu, s-au găsit, în condiții necunoscute, în apropiere de Tîrgu Săcuiesc, 7 (șapte)vase (*nu patru*!), fragmente de vase, precum și o sabie și o zăbală de fier. Lucrurile au fost predate Muzeului regional din Sf. Gheorghe, unde sînt înregistrate sub nr. I 347—358. Un vas (o „strachină”, nr. I. 349) s-a pierdut în timpul celui de al doilea război mondial. Acest lot este deosebit de alt lot de vase (din perioada Latène), găsit în 1882 chiar în orașul Tîrgu Săcuiesc. În lotul care ne interesează (din 1907) sînt reprezentate vase aparținînd culturii Sîntana de Mureș din secolul IV e.n. (printre ele și frumoasa cană, nr. I 348, reprodusă încă de V. Părvan în *Getica*, fig. 439) și în plus două vase din secolele VII—VIII e.n. de factură avarică. În orice caz nu există în acest lot nimic de caracter Praga sau Romen-Borșevo (Luka-Raikovețkaia).

³ *SCIV*, V, 1954, p. 299 și urm. cu fig. 33.

⁴ *SCȘIași*, VII, 2, 1956, p. 1 și urm. fig. 3.

unui grup slav, care, ținând seama de gruparea fibulei de la Iași mai degrabă alături de formele înrudite din bazinul Tisei și al Dunării mijlocii, se detașează deocamdată într-o oarecare măsură de cel documentat în părțile de sud ale țării noastre.

Este evident că cele spuse pînă acum se întemeiază în cea mai mare parte pe simpla înregistrare a unor fapte arheologice considerate mai mult global și că o analiză tipologică și cronologică mai atentă, chiar numai a diferitelor variante ale fibulelor digitate slave din țara noastră, ca și a ceramicii arhaice cunoscută pînă acum, va putea prilejui unele încheieri mai precise și mai nuanțate. Faptul că pînă în momentul de față nu s-a putut identifica și cerceta — cu excepția descoperirii de la Suceava-„Șipot” — nici o așezare din perioada aceasta a pătrunderii timpurii a slavilor pe teritoriul țării noastre, constituie încă o piedică destul de serioasă în calea studiului arheologic al acestui eveniment.

În ceea ce privește originea culturii materiale slave arhaice din sudul și răsăritul țării noastre, stadiul actual al cunoștințelor noastre ne îngăduie unele precizuni preliminare destul de semnificative. Fără a putea intra aici în discuție cu privire la originile mai îndepărtate ale ceramicii de tip Praga este suficient să amintim că singurul centru primar în care diferitele tipuri și variante ale fibulelor digitate slave au luat naștere și sînt documentate masiv, se găsește în bazinul mijlociu al Niprului, regiune în care mormintele slave arhaice de incinerare însoțite de fibule digitate sînt documentate nu numai în marele cimitir și în horodiștea de a Pastirsk, dar și în alte puncte la stînga și la dreapta Niprului ¹ și unde ceramica de tip general Praga este de asemenea prezentă. La aceasta se adaugă lipsa aproape totală a fibulelor digitate de tip slav în aria de răspîndire a slavilor occidentali.

Alte trăsături caracteristice ale culturii slave arhaice din veacurile VI și VII, care, în urma săpăturilor din marele cimitir de la Sărata Monteoru s-au putut adăuga la cele cunoscute mai dinainte, își au originea fie în lumea bizantină a veacurilor VI și VII e.n., fie în anumite aspecte ale culturii materiale pe care au dezvoltat-o avarii în timpul migrației lor și apoi după instalarea lor în Pannonia la 568 e.n. În ceea ce privește elementele de origine bizantină, este posibil ca slavii ajunși în regiunea Dunării de jos și apoi în Balcani să le fi preluat direct, deși noi constatăm că ele sînt în mare măsură prezente în grupul de la Niprul mijlociu. Elementele de factură strict avarică se explică prin contactul strins pe care slavii l-au avut în a doua jumătate a secolului VI și în secolul VII cu acești păstori războinici nomazi.

Pătrunderea slavilor timpurii în Transilvania propriu-zisă constituie o problemă aparte, care se cere discutată deosebit. Am văzut mai sus că cel mai timpuriu nivel slav arhaic este reprezentat în această provincie doar prin cîteva fibule digitate descoperite izolat (Sarmizegetusa, Vețel (Micia),

¹ Vezi Ribakov, *op. cit.*, p. 52 și urm., cu Werner, *op. cit.*, *passim*. Fac abstracție aci de centrul de răspîndire al fibulelor digitate din seriile discutate, care se află în Prusia Orientală, el constituind o problemă deosebită și neputînd în orice caz fi luat în considerare nici ca centru genic al fibulelor, nici ca arie din care să fi pornit răspîndirea slavilor în sec. VI—VII e.n.

Feldioara-Războeni, fragmentul din muzeul din Cluj) și prin nici un mormînt arhaic ori vreun vas de tip Praga. Cu excepția fibulei de la Sarmizegetusa, care și are corespondente, este drept, la Monteoru și la Nipru, dar și în mediul avaric din Ungaria, toate celelalte fibule digitate slave descoperite pînă în prezent în Transilvania sînt de un tip fără analogii la Dunărea de jos și la Nipru (cu excepția fibulei de la Coșoveni-Dolj, care ea însăși are în decor clare elemente vestice) și se leagă în primul rînd de aria ungară, sîrbă și balcanică. Pe de altă parte, situația în secolul VI și în primul sfert al secolului VII din această provincie, este din punct de vedere arheologic considerabil mai clară decît în provinciile de dincoace de munți ¹.

Descoperirile de caracter „gepidic” din unele puncte fortificate (de exemplu : Morești și Porumbenii Mici), din numeroase așezări (a căror listă dată de K. Horedt este deja depășită prin noi descoperiri) precum și din unele cimitire, dintre care cele mai importante sînt cele de la Morești, Tg. Mureș, Vereșmort și Bandul de Cîmpie, (toate aceste cimitire sînt situate în valea Mureșului, nu lasă nici o îndoială asupra împrejurării că în această provincie purtătorii culturii „gepidice” au trăit, fără a fi sensibil tulburați, pînă în prima jumătate a secolului VII e.n. Aceasta este data de încheiere a cimitirelor de la Vereșmort și Bandul de Cîmpie, stabilită pe baza analizei interne a lor și coroborată prin momentul îngropării marelui tezaur de la Firtos — moment care se situează în jurul anului 630 e.n. Nu este locul să discutăm aici problema intervenției și eventualei prezențe prin garnizoane a avarilor în Transilvania. Fapt este că din situația grupului „gepidic” reiese că cel mai devreme moment posibil al instalării slavilor aici este anul circa 630 e.n. Arheologic, faptul însă nu este documentat, după cum am văzut, decît sporadic pentru secolul VII, în timp ce pentru secolul VIII și foarte probabil și începuturile secolului IX, descoperirile de la Nușfalău ² și cele de la Someșeni-Cluj (săpături M. Macrea 1957) ne atestă în nord-vestul provinciei un grup slav destul de puternic cu legături către vest (ceea ce nu înseamnă însă neapărat că este slav-occidental !). Indiferent de chipul în care se va completa documentarea noastră arheologică relativ la aceste probleme în Transilvania, un fapt rămîne stabilit și anume acela că slavii au găsit în această provincie o populație reprezentată prin cultura „gepidică” de tip Morești — Bandul de Cîmpie. De asemenea nu poate fi pus la îndoială faptul că aici pătrunderea slavilor se găsește implicată în acțiuni, mișcări și prezențe avarice. Vreau să observ că voi discuta mai tîrziu, în cursul expunerii, o serie de descoperiri slave din Transilvania, neprovenind din morminte și aparținînd secolelor VIII, IX și X.

Mult mai greu este de dat un răspuns la întrebarea de a ști ce populație au întîlnit slavii în provinciile noastre de dincolo de Carpați. Documen-

¹ Materialele respective sînt tratate sintetic recent de către K. Horedt în lucrarea sa *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 71—112.

² A se vedea bibliografia privind aceste descoperiri în AÉ, 80, 1953, p. 136 și în D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapesta, 1956, p. 201, nr. 946—947. În 1958, Maria Chișvasi-Comșa a reluat săpăturile în acest cimitir tumular.

tele arheologice lipsesc aici cu totul pentru perioada ce se întinde aproximativ între disoluția stăpînirii hunice (454) și aproximativ a doua jumătate a secolului VI e.n.

Este o lacună a informației și cercetării noastre arheologice asupra căreia nu ar fi de nici un folos să facem — arheologic — speculații, cîtă vreme nu vor interveni noi descoperiri care să o umple. Nu este mai puțin adevărat totuși că există printre descoperirile din cimitirul slav de la Sărata Monteoru o indicație în această direcție deosebit de precisă, deși încă izolată și greu de interpretat. Este vorba de faptul că în câteva morminte slave de la Monteoru s-au descoperit unele fragmente ceramice de o factură cu totul deosebită de ceramica slavă ce se întâlnește în chip obișnuit în aceste morminte. Ele sînt lucrate la roata de picior, dintr-o pastă deosebită, au pereții relativ subțiri și se încadrează în general în categoria ceramicii cenușii, fiind foarte înrudite cu ceramica de tip Morești — Bandul de Cîmpie din Transilvania, fără însă a prezenta, pe cît putem judeca astăzi, caractere identice cu ea. Ni se pare puțin probabil ca slavii de la Sărata Monteoru să fi importat această ceramică din Transilvania; mai potrivit este să admitem că ea aparține tocmai populației locale întîlnite de slavi în aceste regiuni, populație ale cărei așezări și cimitire arheologice noastre nu a reușit încă să le identifice.

Dacă pe baza descoperirilor discutate sumar pînă acum se poate socoti că faza timpurie a pătrunderii și așezării slavilor pe teritoriul țării noastre a fost sezisată și arheologic, deși, după cum s-a văzut, nu fără lacune importante și uneori semnificative, problema soartei ulterioare, a grupurilor slave din spațiul nostru se cere și ea discutată arheologic potrivit cu importanța incontestabilă pe care o prezintă.

Grupul reprezentat prin marile cimitire de la Sărata Monteoru nu a folosit acel cimitir mai tîrziu de o dată care se situează probabil în a doua jumătate a secolului VII. S-ar putea să nu apară prea riscat de a lega încetarea folosirii acestui cimitir de evenimentul istoric al trecerii protobulgarilor turanici în peninsula Balcanică, la 679 e.n. sub Asparuh, dar este desigur greu a face în stadiul actual al informațiilor noastre arheologice astfel de precizii de o deosebită semnificație istorică. Este tot atît de posibil ca încetarea folosirii cimitirului să fi avut și alte cauze, asupra cărora este inutil a face speculații în momentul de față.

Faptul că mormintele de la Balta Verde, datate către sfîrșitul secolului VII, conțineau o ceramică simțitor mai evoluată decît cea curentă la Sărata Monteoru, ar fi de natură să ne determine să plasăm limita extremă de folosire a cimitirului de la Monteoru eventual mai aproape de anul 650 decît de 700. Oricum, acest cimitir, ca și celelalte urme slave descoperite în preajma lui la Sărata Monteoru, nu depășesc în nici un caz limitele secolului VII. Pe de altă parte, în aria extra-carpatică a țării noastre nu mai cunoaștem nici morminte nici cimitire slave care să reprezinte continuarea *directă* în timp a celor de la Sărata Monteoru. S-au descoperit în schimb în această arie numeroase materiale, în principal ceramică, provenind din așezări. Cronologia acestor documente ca și interpretarea

lor constituie probleme spinoase, a căror discuție este în curs și nu poate fi ocolită aici. Este vorba de acel ansamblu de descoperiri care a fost legat de complexul Romen-Borșevo din spațiul dintre Don și Prut al Uniunii Sovietice și pe care unii cercetători sovietici și români le-au socotit drept documente ale unei expansiuni timpurii a slavilor de Răsărit.

Dintre cercetătorii români, M. Petrescu-Dîmbovița este acela care, în urma descoperirilor făcute în nivelul prefeudal de la Hlincea-Iași, a legat cel dintâi materialele respective de cultura Romen-Borșevo, semnă-lînd și alte urme asemănătoare pe teritoriul patriei noastre¹. El a interpretat aceste documente arheologice drept o dovadă a prezenței slavilor răsăriteni în ariile respective din țara noastră, este drept, cu unele reticențe privind pe cele din alte provincii decît Moldova².

Ideea a fost reluată de Maria Chișvasi-Comșa care a dezvoltat-o din punctul de vedere al interpretării istorice, am putea spune pînă la ultimele ei consecințe³. Nu este în intenția noastră să semnalăm aici deosebirile care există între cei doi autori români cu privire la datarea mai exactă a unor complexe de descoperiri sau a unor descoperiri izolate, sau cu privire la anumite nuanțe de interpretare, după cum nu găsim oportunitate în momentul de față să discutăm unele inadvertențe și confuzii de detaliu, ca și unele lacune de informație care se întîlnesc în scrierile referitoare la această problemă pe care le-am amintit. Ceea ce ni se pare că trebuie să ne rețină deocamdată și în mod special atenția, este problema de a ști dacă pînă în momentul de față s-a făcut — așa cum se susține — sau nu, dovada arheologică a prezenței slavilor răsăriteni pe teritoriul țării noastre începînd din veacurile VII—VIII și pînă în veacurile IX—X e.n.

Ne grăbim să subliniem că nu este vorba de a contesta în principiu o răspîndire a elementelor slave răsăritene pînă la Carpați, ci numai de a analiza pe scurt chestiunea dacă dovezile de ordin arheologic care au fost aduse în sprijinul unei astfel de expansiuni pot fi socotite drept valabile din punctul de vedere al metodologiei istorice în general și al celei arheologice în special.

Or, din acest punct de vedere nu se poate să nu se observe inconsistența demonstrațiilor ce s-au încercat.

În primul rînd, însăși încercarea de a deosebi numai pe baza unor materiale ceramice, puține la număr și adesea găsite în condiții neclare, o

¹ Șantierul arheologic Hlincea - Iași, în *SCIV*, IV, 1—2, 1954, p. 233 și urm., în special p. 238—239.

² M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici, cu privire la așezările de tip Romen-Borșevo și importanța lor pentru arheologia R.P.R.*, în *SCIV*, V, 1954, p. 569 și urm., cu deosebire p. 578 și urm.; idem, *Șantierul arheologic Hlincea-Iași*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 687 și urm., în special p. 700; idem, *Contribuții arheologice la problema începuturilor feudalismului în Moldova*, în *Analele Științifice ale Univ. „Al. I. Cuza” din Iași* (seria nouă) secțiunea III (Științe sociale), II, 1—2, 1956, p. 1—14. În aceste lucrări se găsește citată și principala bibliografie sovietică privind complexul Romen-Borșevo și extensiunea sa spre vest.

³ Cf. M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI—XII*, în *SCIV*, VIII, 1—4, 1957, p. 267 și urm. — unde ipoteza slavilor răsăriteni nu este nici măcar amintită; idem, *Slavii de răsărit pe teritoriul R.P.R. și pătrunderea elementului romanic în Moldova pe baza datelor arheologice*, în *SCIV*, IX, 1, 1958, p. 73 și urm.

diferențiere etnică atât de importantă din punct de vedere istoric, precum este aceea dintre slavii de răsărit, cei occidentali și cei sudici, apare în stadiul actual al cunoștințelor noastre drept extrem de temerară, oricât am fi de convinși că studiul atent al ceramicii poate și trebuie să aducă contribuții importante la rezolvarea unor astfel de probleme. În al doilea rând, se poate observa că materialele ceramice slave din secolele VII—X e.n. din spațiul dintre Dunărea mijlocie și Don nu au fost încă atât de minuțios și atât de atent studiate, încât ele să poată servi încă de pe acum drept bază unor astfel de încheieri istorice. Pentru a da un singur exemplu, este suficient să menționăm că, potrivit cu tezele unuia din autorii români citați¹, slavii de răsărit sînt constatați nu numai în Moldova și în răsăritul Munteniei, dar și în bazinul Tisei superioare, la NV de Munții Apuseni, în bazinul Mureșului din Transilvania, ba chiar și în bazinul Oltului superior la Tg. Săcuesc² și în sfîrșit chiar la Popina în NE Bulgariei, în plină arie centrală timpurie a slavilor de sud. Atrage atenția în legătură cu acest lucru faptul că de fiecare dată cînd se determină descoperiri slave din secolele VIII—X provenind din așezări, ele se „dovedesc” a aparține grupului Romen Borșevo — Luka-Raikovețkaia, slav-răsăritean, pe cîtă vreme descoperiri slave din aceeași vreme și în genere de același aspect, provenind din morminte, ca de pildă cele de la Nușfalău și de la Someșeni, sînt atribuite slavilor de apus. După aceleași criterii se poate interpreta ca aparținînd aceluiași complex și tot slavilor răsăriteni, toată ceramica slavă din secolele VIII—X de pe teritoriul țării noastre, de pildă și fragmentele inedite de la *Stolniceni*, com. Rîureni (Olt), aflătoare în Muzeul din R. Vlcea și care întîmplător au scăpat atenției cercetătorilor noștri.

Este limpede că atîta vreme cît nu s-a arătat în chip documentat care sînt trăsăturile caracteristice deosebitoare ale ceramicii slave-răsăritene, slave-occidentale și slave-sudice din secolele VIII—X e.n., este metodic un cerc vițios de a opera de pe acum, pe bază de ceramică cu astfel de diferențieri etnice. Se ajunge astfel la situația cu totul nefirească, menționată mai sus, după care cei mai vechi slavi pătrunși la sudul Dunării, în NE Bulgariei, și surprinși arheologic la Popina și în localitățile învecinate pentru secolele circa VII—IX, se dovedesc a fi de fapt slavi răsăriteni. Iar în fond, dacă pentru o eventuală delimitare, pe bază arheologică, a slavilor de răsărit de cei occidentali, nu s-ar putea susține că nu există suficiente materiale pe care să se întemeieze un astfel de studiu, nu tot astfel stă situația în ceea ce privește o încercare de-a face același lucru pentru slavii de răsărit și cei sudici și care să se refere la secolele VI—IX e.n. De fapt, pentru o astfel de definire diferențială nici nu există încă termenul de comparație, în ceea ce îi privește pe slavii de sud, deoa-

¹ M. Chișvasi-Comșa, *loc. cit.*, în *SCIV*, 1958; acolo se face și o distincție între cultura Romen-Borșevo și o altă cultură situată la apus de Nipru, denumită Luka-Raikovețkaia, fără ca acest lucru să fie demonstrat în nici un fel. Amintesc că Leapușkin (în lucrările sale citate de Petrescu-Dîmbovița și Chișvasi-Comșa) nu face o astfel de deosebire, dimpotrivă stăruie asupra unității culturale din întreaga arie în discuție.

² Am arătat deja mai sus că determinarea drept slave (de tip Praga și de tip Romen-Borșevo) a vaselor de la Tg. Săcuesc este cronată.

rece singurele materiale de acest gen cunoscute pînă în prezent din Bulgaria (cele de la Popina și împrejurimi) sînt atribuite *slavilor de răsărit* — iar altele care să reprezinte pentru aceeași vreme pe slavii de sud nu sînt semnalate și nici nu știm să existe — în timp ce din Iugoslavia sînt cunoscute deocamdată numai cîteva descoperiri de tip Praga.

Dacă se admite, așa cum este just după descoperirile arheologice de pînă acum, că la baza culturii arhaice a slavilor din aria lor de răspîndire din secolele VI—VII stă aspectul general Praga cu variantele lui și dacă se admite mai departe că slavii nu au evacuat regiunile ocupate de ei scurt timp după momentul cultural Praga, este firesc să se tragă încheierea că dezvoltarea ulterioară a culturii lor materiale, și deci și a ceramicii, s-a înfăptuit pornind de la acest fond comun și a putut să producă în diferite arii, pentru o vreme, aspecte asemănătoare. Nu ne scapă, în legătură cu aceasta, posibilitatea, care există, ca la un studiu mai atent să se poată dovedi că complexul Praga a putut avea, încă din epoca răspîndirii sale, variante, „dialecte” regionale și care au putut să se dezvolte după aceea în chip divergent, în condiții de contact cultural și istorice diferite. Noi înșine am făcut aluzie în prima parte a acestei lucrări la unele indicii în acest sens. Ceea ce importă însă din punct de vedere arheologic este de a arăta precis și documentat în ce sectoare ale culturii materiale și prin ce trăsături se produce o diferențiere între cele trei mari grupe slave. În ceea ce privește pe slavii răsăriteni ni se pare că B. A. Ribakov a pus unele baze metodologice extrem de sugestive și de juste în lucrarea sa din 1953 pe care am citat-o la începutul expunerii noastre. El s-a întemeiat pe elemente de port și de podoabă și avem impresia că descoperiri, care au devenit cunoscute ulterior, din aria denumită de el veche rusă, au confirmat și precizat sugestiile sale (ne referim în special la tezaurele de la Harivki și Pastirsk 1949).

Separarea celor trei mari grupe de slavi — răsăriteni, occidentali și sudici — este o problemă de caracter lingvistic și istoric. După cîte se știe, aceste discipline științifice nu au putut preciza încă în mod definitiv și convingător epoca în care această separare s-a produs. Arheologia poate aduce desigur o contribuție importantă la precizarea momentului și împrejurărilor în care s-a petrecut fenomenul, dar numai cu condiția de a se întemeia pe un studiu atent și metodic al tuturor materialelor arheologice relevante.

Revenind la descoperirile din secolele VIII—X de pe teritoriul țării noastre, ni se pare deocamdată mai conform cu datele documentare arheologice existente de a vedea în ele o dezvoltare locală, deși evident influențată și de factori externi și de curențe interne slave, a bazei slave arhaice de tip Praga.

La Sărata Monteoru se găsesc în ceramică elemente care anunță în chipul cel mai concret cu puțință unele trăsături esențiale ale ceramicii din perioada ulterioară și care sînt socotite a reprezenta o manieră exclusiv slavo-răsăriteană (de exemplu alveolele pe buza vasului, decorul în val mai complicat, folosirea unei roți primitive).

Pe de altă parte, nicăieri la noi în țară, nici măcar în Moldova, nu a ieșit pînă acum la iveală, de exemplu, nici o fibulă cu plăci sau cu capete

de animale multiple de tipurile atît de frecvente în bazinul mijlociu al Niprului (Pastirsk ș.a.m.d.). Problema colonizării slave a acestei provincii va trebui studiată în mod atent pe baza materialelor mai bogate recoltate în ultimii doi ani prin periegezele organizate de *Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român*, a rezultatelor săpăturilor încă în curs de executare de la Spinoasa și Dănești (Iași), prin noi săpături și prin studiul comparativ al întregului material slav dintre Dunărea mijlocie și inferioară, și Don. Pînă atunci, așa cum am încercat să arătăm, trebuie reținută absența pînă în prezent a materialului slav arhaic din secolele VI—VII în aria podișului central moldovenesc și caracterul prematur și insuficient demonstrat al ipotezei slave-răsăritene.

Studiul antichităților slave pe teritoriul țării noastre reprezintă o sarcină a arheologiei românești, importantă din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, prin acest studiu arheologia românească își aduce contribuția datorată la lămurirea istoriei unui grup important de populații vechi europene, al cărui rol în istoria acestei părți din lume nu mai are nevoie să fie subliniat în mod special. Din acest punct de vedere, se poate spune că cercetările și descoperirile făcute în ultimii 10—15 ani în R.P. Romînă au adus deja, mai ales prin descoperirea cimitirului de la Sărata Monteoru, dar și prin aceea a celui de la Someșeni, o contribuție însemnată la tezaurul științific acumulat prin eforturile învățaților din țările învecinate.

Dar în țara noastră cercetarea antichităților slave prezintă și acea importanță excepțională care decurge din împrejurarea că slavii au jucat un rol deosebit în etnogeneza poporului nostru și aici studiul antichităților slave se răsfrînge nu numai asupra istoriei slavilor în genere, ci și asupra procesului însuși de naștere și a istoriei prefeudale a poporului romîn.

A fost de aceea de la sine înțeles ca cercetările noastre în acest domeniu să fie dintru început orientate în chip hotărît în această direcție.

Cu prilejul înființării din 1955 pe lângă Prezidiul Academiei R.P.R. a *Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român*, fiind însărcinați să referim asupra situației și perspectivelor cercetărilor arheologice din domeniul legat de problema amintită mai sus, am socotit că putem formula, printre altele, următoarele puncte de vedere, pe care ne îngăduim a le cita textual aici, deoarece ele ni se par încă actuale și servesc la conturarea cadrului în care s-au mișcat și se mișcă cercetările noastre¹. „Se poate socoti că aspectul specific al culturii materiale slave, din perioada așezării lor pe teritoriul patriei noastre a fost sesizat din punct de vedere arheologic.

Este limpede de asemenea că această cultură își găsește o continuare în timp prin materialele și așezările de tip așa-numit Romen-Borșevo identificate în ultima vreme în țara noastră în numeroase puncte (se poate indica drept limite aproximative ale ariei respective punctele Hlincea-

¹ Referat din 9 iunie 1955 intitulat : *Originea poporului român după datele arheologice. Referat sumar asupra stadiului cercetărilor*. Textul a fost citit și discutat de către membrii Comisiei.

Iași, Cipău-Sf. Gheorghe pe Mureș și orașul București însuși). Din nefericire, cronologia mai exactă a începuturilor culturii Romen-Borșevo propriu-zise (adică așa cum ne este ea cunoscută prin materialele de pe teritoriul sovietic) nu este încă stabilită, deși este de presupus, după cum s-a sugerat deja mai sus, că ea se dezvoltă în continuarea aspectului identificat la Monteoru și ca atare *umple tocmai vremea obscură pînă acum din acest punct de vedere, care cuprinde secolele VIII, IX și prima jumătate a celui de al X-lea.*

O cercetare mai stăruitoare prin săpături a acestui complex arheologic și determinarea aspectelor sale evolutive și a liniei pe care se dezvoltă vor îngădui — este de sperat — eventual demarcarea ei față de cultura materială a populației neslave din spațiul carpato-dunărean.

Fapt este că, începînd cu a doua jumătate a secolului al X-lea se poate constata pe întreg întinsul țării o răspîndire foarte frecventă a unor așezări — extrem de puțin cercetate, dar precis identificate prin descoperiri întîmplătoare sau de suprafață — cu ceramică de caracter „slav tîrziu”. Este vorba de un nivel arheologic corespunzător celui din depunerile arheologice din secolele X—XI de la Dinogetia și strîns înrudit cu el, dar ale cărui diferite variante locale și eventual faze în timp nu sînt pentru moment cunoscute.

Această cultură are legături clare cu aspectele populare ale culturii materiale din aceeași vreme de la sud de Dunăre și de la răsărit de Prut. Răspîndirea ei densă și generală pe teritoriul patriei noastre indică o populație numeroasă, un oarecare avînt economic și desigur o organizare politică mai puternică. În unele aspecte ale ei, ea se prelungește în timp și se leagă, după unele indicii neîndeajuns studiate și verificate, de fondul pe care vedem că se dezvoltă cultura feudală timpurie romînească din secolul XIV (observațiile de la Suceava, mai ales).

Nu se poate încă afirma, și cu atît mai puțin dovedi, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nici că acest nivel arheologic este, în parte sau în întregime, romînesc, nici că el își trage originea dintr-un fond local sau extern. Dar acestea sînt datele problemei și pe linia aceasta ea va trebui urmărită arheologic în viitor prin săpături și studii de detaliu asupra materialelor respective¹.

Pornindu-se de la astfel de considerente și la propunerea noastră, *Comisia pentru studiul formării limbii și poporului romîn* a programat pentru anul 1956 sondaje la Dridu pe Ialomîța (sub conducerea lui Ion Nestor și Eugenia Zaharia), la Ileana-Podari pe Mostiștea (conduse de Vlad Zirra) și la Bucov, la N de Ploești și de valul antic care traversează cîmpia munteană (sub conducerea Mariei Chișvasi-Comșa). În anii următori s-au continuat săpăturile la Dridu și la Bucov¹, cu rezultate care ne-au determinat să formulăm și să precizăm conceptul de *cultura Dridu* și caracterul ei protoromînesc². Nu ni se pare oportun să reluăm aici

¹ Rapoartele preliminare asupra acestor săpături sînt în curs de tipărire și vor apărea în *Materiala*.

² În referatul din 24 octombrie 1956, înaintat „Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului romîn”, am comunicat că „ipoteza după care cultura materială a romînilor sau a comunităților romîno-slave din secolul X e.n. poate fi socotită arheologic identificată, are...

discuția cu privire la cultura Dridu, pe care am făcut-o în comunicarea citată în notă și în care examinăm și chestiunea pătrunderii acestui complex în Moldova.

Ni se pare mai potrivit să subliniem încă o dată că descoperirile de caracter slav de pe teritoriul patriei noastre și studiul prealabil la care au putut fi supuse, au făcut posibilă diferențierea culturii străromânești de tip Dridu și pun arheologiei românești sarcina de viitor imediat de a preciza prin cercetări atente, întemeiate pe metodele verificate ale arheologiei, procesele legate de originile diverse și întâlnirea pe teritoriul țării noastre, ca și în spațiile învecinate, a acestor două complexe culturale, cel slav și acel de tip Dridu.

Aceasta presupune că, pe alocuri într-o măsură destul de mare, cultura slavă arhaică și-a păstrat în linii generale caracterul ei propriu, cel puțin pînă spre mijlocul secolului X e.n. Trebuie de aceea să se procedeze cu mare atenție la precizarea datei la care se situează diferitele descoperiri relevante pentru problema în discuție. Ni se pare că în această privință cercetătorii români nu au reușit însă să stabilească un punct de vedere unitar și bine întemeiat. Astfel, cimitirile slave de incinerare cercetate de Bucur Mitrea la Satu Nou ¹ lângă Ostrov (Durostorum), cărora li se alătură cel identificat recent la Medgidia (Castel) în Dobrogea, păstrează în ritual și ceramică importante elemente arhaice; de altfel la Satu Nou s-au sesizat chiar și câteva morminte de incinerare în groapă, de tipul celor de la Sărata Monteoru, fără ca însă pînă acum raportul în timp dintre ele și cele în urne să fi reieșit cu suficientă claritate; fapt este că nu s-a remarcat nici o întretăiere stratigrafică între cele două tipuri de morminte, astfel încît este posibil să le socotim contemporane. Datarea în secolele VII—VIII sau VIII e.n. a acestor cimitire ², ca și a descoperirilor de același gen din regiunea imediat învecinată a Bulgariei, nu ni se pare, așa cum am arătat pe scurt și în altă parte, a putea fi menținută. Ele trebuie plasate în secolul X, așa cum, după cîte știm, va avea prilejul să arate în chip documentat B. Mitrea. În cimitirul mai nou, nr. 1, de la Satu Nou, se pot urmări cu destul de mare limpezime influențe puternice ale culturii Dridu, și anume, repetăm, într-un mediu care la o vreme atît de tîrzie după creștinarea edictată la 864 de către Boris II, păstrează încă vechiul rit slav pîgîn al incinerării. În lumina acestor date, desigur

încă nevoie de o serioasă fundamentare și de o cît mai largă documentare...". În comunicarea intitulată: *Cultura Dridu, Notă preliminară*, prezentată la sesiunea Academiei R.P.R. din septembrie 1957, am încercat să demonstrăm caracterul protoromânesc al culturii Dridu, să o diferențiem de cea slavă și să stabilim data ei exactă. Textul acestei comunicări se află în revista *Dacia*, N.S., II, p. 387—398. Problema a fost reluată de M. Chișvasi-Comșa în cele două lucrări ale sale citate mai sus la nota 3, p. 55 unde cultura Dridu este denumită „balcano-dunăreană” și este datată începînd din sec. IX e.n.

¹ Cu privire la care nu a apărut pînă în prezent decît o scurtă notă datorită lui Bucur Mitrea, tipărită în *Studii* I, 2, 1949, p. 146 și urm. Cunoaștem mai multe detalii cu privire la descoperirile de la Satu Nou datorită informațiilor primite de la B. Mitrea, care ne-a îngăduit de asemenea să examinăm o bună parte din materialele recoltate.

² M. Chișvasi, *Ранняя средневековая керамика* ... p. 10—11; idem, în *SCIV*, VIII, 1957, p. 269 și urm.; a se vedea și B. Mitrea, *op. cit.*, p. 151, care înclina să le dateze mai tîrziu, în sec. IX—X e.n.

că și încercările de a opri dezvoltarea complexului Romen-Borșevo — Luka Raikovețkaia la pragul dintre secolele IX și X ¹ — în contradicție cu încheierile cercetătorilor sovietici și chiar cu datele documentare ² — nu pot fi socotite deocamdată drept convingătoare. De altfel, aceste încercări își găsesc un corespondent în ipotezele care s-au făcut cu privire la data de început a culturii Dridu. Gr. și R. Florescu ³ pe de o parte, M. Chișvasi-Comșa ⁴, pe de alta, se străduie să facă verosimil începutul acestui complex în secolul IX e.n. K. Horedt face același lucru cu privire la descoperirile corespunzătoare de la Blandiana pe Mureș ⁵. Datarea aceasta a fost influențată de ipoteza caracterului protobulgar al acestor descoperiri și a servit la rindul ei drept argument în sprijinul ipotezei pătrunderii unor populații protobulgare la nordul Dunării, fără să se bage de seamă însă, că cel puțin pentru materialele respective din cîmpia Dunării de jos, această interpretare se așează în crasă contradicție cu aceea care admite caracterul protoromînesc al culturii Dridu. Ni se pare necesar, față de aceste încercări, să subliniem încă o dată că datarea celui mai vechi nivel prefeudal de la Dinogetia și de la Capidava încă din secolul IX e.n. este contrazisă de observațiile făcute în teren și de poziția hotărît divergentă a conducătorilor săpăturilor de la Dinogetia, Gh. Ștefan și I. Barnea ⁶, care datează acel nivel începînd din a doua jumătate a secolului al X-lea, fapt confirmat și prin observațiile înregistrate în alte așezări din dreapta Dunării, la noi în țară și în ultima vreme și în Bulgaria, la Pliska ⁷. Nu se cunosc, pe de altă parte, de nicăieri, indicații care pot fi luate în seamă în sensul unei date mai vechi și cu atît mai puțin pentru regiunile din nordul Dunării de jos.

Numai printr-o astfel de siturare cronologică justă, așa cum am încercat și de data aceasta să o facem plauzibilă, a complexelor arheologice

¹ M. Chișvasi-Comșa, *op. cit.*, în *SCIV*, IX, 1, 1958, p. 77 și urm.

² Recent I. I. Leapușkin, în monografia *Городище Новотроицкое, МИА*, 74, 1958, datează această așezare, care aparține exclusiv culturii Romen-Borșevo, pînă la sfîrșitul secolului IX — începutul secolului X e.n. (p. 188). Trebuie subliniat că problema care interesează în fond aici este nu atît aceea a datei limită a culturii Romen-Borșevo — Luka Raikovețkaia ca atare și ca deosebită de cultura feudală Kieviană sau de alte aspecte slave mai trzii, cît aceea a dăinuirii culturii slave de tradiție arhaică prin raport la alte complexe culturale, neslave.

³ Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava, Monografie arheologică*, vol. I, București, 1958, p. 247 și 250.

⁴ *Op. cit.*, în *SCIV*, VIII, 1957 și IX, 1, 1958.

⁵ *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, p. 112 și urm.

⁶ Care mi-au îngăduit cu bunăvoință să cunosc în manuscris ultimele rapoarte, netipărite încă, asupra săpăturilor de la Dinogetia.

⁷ Vezi Jordanka Ciangova, *Търговски поместения край южната крепостна стена в Преславе*, în *Izvestiia - Institut*, Sofia, XXI, 1957, p. 233 și urm., cu rezumat francez *Locaux commerciaux près du mur d'enceinte Sud à Preslav*, p. 271 și urm., unde se arată, în concordanță cu observațiile făcute la noi, că nivelul conținînd ceramică de tip Dridu este datat cu monede ce încep cu cele ale lui Ioan Tzimisceș.

în discuție, se pot defini cu suficientă claritate cele două arii de cultură și etnice, cea slavă și cea protoromânească¹, și se poate sezîsa, precizîndu-i-se și momentul exact în timp, începutul procesului prin care simbioza slavo-protoromină se transformă în ultima etapă a etnogenezei romînești.

ION NESTOR

СЛАВЯНЕ НА ТЕРРИТОРИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ В СВЕТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Благодаря археологическим исследованиям, проведенным за последние 20 лет, стало возможным выделить материалы, могущие доказать древнейшее распространение славян на территории, в пределах которой происходил этот процесс.

В настоящей работе обсуждаются в основном два вопроса: материальная культура древних славян в VI—VII вв., и то, в какой мере археологические находки в РНР могли или не могли доказать наличие восточных славян на ее территории в VII—IX вв. н.э.; вторым вопросом является развитие материальной культуры славян на территории РНР и роль славян в этногенезе румынского народа.

В связи с первым вопросом подчеркивается и выявляется значение открытого в Сэрате-Монтеору могильника VII в., доказывающего, древнее наличие славян на территории РНР; на этом основании можно датировать довольно много одиночных находок славянского происхождения, главным образом, фибул найденных в районе Дуная и в Трансильвании. К VIII в. относятся находки в Сомешени и Нушфалэу (Трансильвания).

Хотя и не прямым, но все же последовательным во времени, продолжением открытия в Сэрате-Монтеору можно считать открытый в Глинча-Яссы комплекс, связанный с ромен-боршевским комплексом; некоторые румынские и советские исследователи считают его доказательством присутствия восточных славян на территории РНР. После анализа всей обстановки, однако, становится ясным, что на современной стадии археологических исследований еще нельзя сделать четкого различия между восточными и южными славянами. В принципе это возможно, но убедительных доказательств пока нет. Более вероятно, что славянские открытия VIII—X вв. на территории РНР являются результатом местного развития, конечно, не лишенного влияния некоторых внешних факторов.

¹ Aceasta din urmă detașindu-se de prima și prin ritualul de înmormîntare prin înbușăție, așa cum s-a dovedit prin descoperirea din 1958, de către Bucur Mîtreă, a cimitirului de la Sultana pe Mostiștea.

В связи со вторым вопросом, т.е. с вопросом о формировании румынского народа и о роли славян в этом процессе, в качестве археологического доказательства приводится культура типа Дриду, появившаяся в X в., получившая большое распространение в Нижне-Дунайской равнине и встречающаяся также и в Трансильвании.

В настоящее время надо настойчиво продолжать археологические раскопки, чтобы таким образом определить точную хронологию этого археологического комплекса, линию его развития и связь с материальной культурой славян.

LA PRÉSENCE DES SLAVES SUR LE TERRITOIRE ROUMAIN, À LA LUMIÈRE DES DOCUMENTS ARCHÉOLOGIQUES

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques des vingt dernières années ont permis de distinguer les pièces capables de servir de documents de la plus ancienne expansion des Slaves dans l'aire où ce processus s'est effectué.

La présente étude s'occupe, avant tout, de deux questions : la première porte sur la civilisation matérielle des anciens Slaves des VIe — VIIe siècles, et cherche à déterminer, en même temps, dans quelle mesure les découvertes archéologiques faites dans le pays peuvent ou non prouver l'existence des Slaves orientaux sur le territoire roumain, aux VIIe — IXe siècles de notre ère ; la seconde, concerne l'évolution de la civilisation matérielle slave sur le territoire roumain, et sur le rôle joué par les Slaves dans l'ethnogenèse du peuple roumain.

Pour ce qui est de la première question, l'auteur souligne et interprète l'importance de la découverte d'un cimetière du VIIe siècle à Să-rata-Monteoru, qui atteste la présence la plus reculée des Slaves sur le territoire de la Roumanie, et qui permet de mettre en valeur un assez grand nombre de découvertes slaves isolées (principalement celle de fibules), faites dans la région danubienne et en Transylvanie. Il mentionne pour le VIIIe siècle les découvertes de Someșeni et de Nușfalău, en Transylvanie.

On peut prendre en discussion—comme une continuation dans le temps mais toutefois indirecte — le complexe archéologique découvert à Hlincea-Jassy qui se rattache à celui de Romen-Borșevo et qui a été considéré par certains chercheurs roumains et soviétiques comme une preuve de la présence des Slaves orientaux sur le territoire de la Roumanie. Il résulte cependant d'une analyse de l'entière situation que, dans le stade actuel des recherches archéologiques, on ne peut pas encore établir de distinction entre Slaves orientaux et méridionaux. La chose est possible en principe, mais la documentation actuelle ne permet pas encore d'en fournir la preuve. Il semble plus probable que les découvertes slaves des VIIIe — Xe siècles, faites sur le territoire roumain, représentent un

développement local ayant certainement eu lieu sous l'influence de facteurs externes.

Quant à la seconde question — celle de la formation du peuple roumain et du rôle des Slaves à ce propos — l'auteur se fonde sur les témoignages archéologiques de la civilisation du type Dridu, civilisation qui, apparaissant au Xe siècle, s'avère très répandue à travers la plaine du Bas-Danube et que l'on trouve également en Transylvanie.

A l'heure actuelle, on attend que des fouilles archéologiques persévérantes permettent d'aboutir à la détermination de la chronologie exacte de ce complexe archéologique et de déterminer la marche de son développement et ses rapports avec la civilisation matérielle slave.
